

Tengerészek lázadása

AZT HINNÉ AZ EMBER, hogy szöndes ősz van és a színházban szöndes őszi évad. Pedig nem. Megint kigyulladtak a lángok a földgolyón és nyaldossák a békeangyal ruhájának szegélyeit. Két helyen majdnem belekaptak a lángok, majdnem fölgyújtották fehér ruháját és kezében a pálmaágot is — milyen jó, hogy vannak most vigyázó szemek és erős emberek, békét őrző népek, akik nem engedik újabb hisztérikus öldöklésbe rohanni a világot!

Ilyen érzésekkel és gondolatokkal ültem be a félig üres nézőtérre, amikor a szubotícai Népszínház színpadján Hermann Wouk amerikai színpadi szerző neve állt és mellette a színmű címe: „Lázadás a Caine-hajón”. Nem tudom miért, de nekem ennek a számomra akkor még ismeretlen darabnak a címe Byron, a szabadságharcos angol költő tragédiáját a „Cain”-t jutatta eszembe. Nem Ciprus, hanem Cain, az a bibliai tragédia, amelynek drámai jeleneteiben Cain agyonveri jámbor testvérét Ábelt...

Különös.

Különös, hogy ez a színpadi játék éppen azzal kezdődött, hogy az egyik tengerésztiszt rátette kezét a Bibliára — amelyben benne foglaltatik Káin és Ábel tragédiája is — és a tiszt (Thomas Keefe korvetthadnagy) arra esküdött, hogy a színtiszta igazat mondja.

Azután megkezdődött a játék. Heylesében a tárgyalás a Caine-hajón történt lázadás résztvevőinek „büntetéséről”. „Büntett?” „Lázadás?” Kerestem a büntetést és kerestem a lázadást. Ritka tehetségű színpadi szerző ez a Hermann Wouk, hogy meg tudta jeleníteni a színpadon a nagy háború visszaható tragédiáját, amikor a szenvedések roppant súlya alatt meghasad a társadalom és a

fegyverek visszanéznek. Egy-egy nagy jelenete Norman Mailer „Pórék és holtak” c. regényének párbeszédeire emlékeztet, amikor a harcos nemcsak az arcvonal előtt fedezi föl az ellenséget, hanem az arcvonal mögött is, azok között, akik számára a háború egy „nagy játék”, egy „nagyszerű és izgalmas történet”, amelyen száz és ezer és százezer dollárokat lehet keresni.

Ebben a darabban a háború hősei, áldozatai, szenvedői és hiénái egymásra néznek. Thomas Keefe korvetthadnagy, a best-seller író és agyafúrt üzletember egy pokoli játékot eszel ki, amelyben megleli szenzációs háborús regényének lenyűgöző fabuláját és ebben az embertveszejtő játékában egy idegileg kimerült idős hadihajóparancsnokot összeomlásba sodor. A tanúkihallgatások során a tárgyaló asztal előtti emelvényre helyezett széken egy háborús tragédiát látunk végigvonaglani, amelyben megmutatkozik az ember olyannak, amilyen. Ő, mennyivel nehezebb volt Hermann Wouk szövege szerint a vádnak és a védelemnek a dolga, mint ahogy mi láttuk. Hiszen Philip Francis Queeg sorhajóhadnagy ábeli sorsa végighullámzott itt mindenkinek a lelkén, kivéve Thomas Keefert, aki kaján mosollyal regényének groteszk főhősét látta benne... Hogyan lehetett egyetlen színésznek egyetlen pillanatra is szemelől téveszteni azt a világos kérdést, amikor Barney Greenwald hadnagy fölkiált: „Ismeri ön a tengert?... Járt már ön a tengeren?”...

Ismerik-e a lelkek érzelmi hullámlásának tengerét?

A kihallgatások során a tárgyalás előterébe egy pszichoanalitikai elemzés került és hol naivan, hol körmonfontan, hol szakszerűen kerülgette a kérdést: elborult-e a hajóparancsnok elméje, amikor a leváltására sor került? Erre az amerikai orvosprofesszor megadta a választ:

„Hadnagy úr, ha az embereket a psihoanalízis szerint úgy osztályoznánk, hogy egészséges és beteg, akkor megmondhatom Önnek: az egész mai civilizációnk beteg és az egészségesek kivételek”.

A háború borzalmai és a tengerészek lázadása valóban azt eredményezte, hogy a hajóparancsnok idegileg összeomlott, de ez sem a vádnak, sem a védelemnek nem jelentett győzelmet, mert mind a kettő a háború tragédiájának a zátonyára futott és hajójukat onnan többé semmiféle rétori szárnyalással nem tudták elmozdítani. A zárójelenet kegyetlenül bizarr képe fedte föl a néző előtt a válóságot: a fasizmusban van az ember halálos ellensége s az, aki a háború alatt összeomlott, az a háborúnak az áldozata, nem pedig azé, hogy gyermekkorában szexuális gátlásokban szenvedett.

A látszólag egyszerű és cselekményben igen szűkös darab sokkal nagyobb föladatot ró a rendezőre, mint amekkorát az egyszerű szöveg-olvasás után megkövetel. Ismerni kell a tengerészek és a tengeri medvék lelkivilágát amely sokkal különösebb szövéssé, mint a szárazföldi emberé. Virágh Mihály ezt a nagy föladatot vállalta magára. Nem, nem lehet azt mondani, hogy nem fordított gondot a tipológiára, azt sem, hogy a színpadszerűsége helyezte a hangsúlyt, de ha már ezt a kettőt így kimondjuk, akkor már érezhető, hogy egyikből sem akart adós maradni. Úgy nem is maradt adós, hogy elmarasztalhatnánk érte, de egy-két alaknak a határozottabb megrajzolását — John Chaltee sorhajóhadnagyra, Blakely korvettkapitányra, mondjuk Junius Urbán tengeri medvére gondolunk — elvártuk volna tőle. Mellékalakjai inkább dekoratív jelenségek voltak, semmint katonák, tengerészek, akikből ridegen vagy tragikusan visszatükröződik a tárgyalás levegője.

Nem könnyű egy ilyen darabot színpadra vinni. A színháznak és Virágh Mihálynak őszinte dicséret jár érte, mert derék színészi munka volt,

mégha a tengerészek nem is voltak mindig tengerészek.

Fejes György a vergődő és végül összeomló hajóparancsnok szerepében a drámai színjátás magas skáláját játszotta ki. A testileg, idegileg elcsigázott ember lelkének ezernyi rezdülése vibrált a játékban. Egy pillanatig sem maradt egysíkú, nem esett ki a játék fölfelé ivelő menetéből, még akkor sem, amikor a szövegekőket végig kellett hallgatnia. Egész testével, minden porcikájával szerepében élt. A második fölvonás nagy jelenetében — amikor az acélgolyót a kezéből kiejtette — elállította lélegzetünket. Emberi sorst így jeleníteni csak kivételes tehetségek tudnak.

A vele párhuzasoman futó és nemcsak színpadilag, de emberábrázolásban is nagy szerep Pataki László volt, aki Greenwald hadnagyot jelentette meg. Aki nem is volt hadnagy és nem is volt katoná, hanem egy védőügyvéd. Greenwald egy különös játék leple alatt, ha nem is a tárgyaláson, de a színjáték epilógusában megvédte az embert az embertelenségtől. Pataki finom, könnyed fölénnyel játszott. A darabban jelentett alakot így fogalmazta meg, és Fejes György játéka után igazán és elismeréssel mondhatjuk: játszott és nem csupán tolmácsolta a föladatott szöveget. Ám ehhez a játékhoz van egy kis hozzáfűzni valónk. Az első rész egy-két jelenetében kissé túlkönnyedén fogta föl szerepét, tőle függött, hogy a tárgyalás légköre a kelleténél jobban fölengedett (de az is lehet, hogy rendezői elgondolás volt és téves); a második részben azonban annál koncentráltabb volt és szinte meglepő megoldásokat hozott. Alakítását élményszerűnek éreztük és zárójelenete az előadás egyik legmegrázóbb képe volt.

Sándor Sándor sorhajóhadnagya, aki ezen a tárgyaláson a vádat képviselte, a vád hivatalos hangjának megfelelően hideg és kimért tiszt benyomását keltette. Talán a nagy szöveg fékezte le, hogy dikciója nem

mindig telt meg a kifejező erő kívánt árnyalataival és helyenként megtörték a lapsusok. Az összejátékban rutinja szépen érvényesült.

Szilágyi László a minden hájjal megkent bestseller író szélesebben és valamivel modorosabban jelenítette a kelleténél. Nem hinnénk, hogy a katonai bíróság előtt ennyire hetvenkedik valaki, aki korvetthadnagyi uniformist visel. Az epilógusban már megengedhetőbb volt az a hangos játék, amelyben a darab csatánója — az ő érdeme folytán is — valóban nagy záróakkord volt.

Czehe Gusztáv dr. Forest professzor szerepében figyelmet érdemlő kabinetalakítást nyújtott. Versegi József fregatthadnagya viszont igen egysíkú és erőltetetten gyötrődő figura volt. Faragó Árpád fiatal orvos a kevesebb mimikával még job-

ban sikerült alakítás lehetett volna, de így is igazolta, hogy érettebb szerepekre is hivatott, Szabó István a legmagasabb rangú tengerésztiszt szerepében nem váltotta be a hozzáfűzött reményeket. Küszködött a szöveggel s ezáltal a legszebb szándékkal fölépített fölszólalásait is ellaposította. Dudás Lajosnak jó humorérzéke van és meggyőzött bennünket arról is, hogy jó komikus, de megfélekedezett arról hogy tengerésze nem haláshajón hanem hadihajón teljesít szolgálatot. Meg kell említeni még, hogy Vujkov Géza komoly, fegyelmezett játékot nyújtott és kis szerepében Godányi Zoltán is megállta helyét.

A díszletterveket Dejánovics Mihajló egyszerű eszközökkel hatásosan oldotta meg.

LÉVAY Endre